

UDK/UDC 027.3 025.2.

Tatjana Nebesny

OTKUP KNJIGA KAO NAČIN NABAVE U NARODNIM KNJIŽNICAMA

STATE PURCHASE OF BOOKS AS A MODE OF ACQUISITION IN PUBLIC LIBRARIES

SAŽETAK

Kao jedan od najodgovornijih poslova u narodnoj knjižnici, nabava knjižnične građe mora biti rezultat stručnih procjena knjižničara temeljenih na standardima utvrđenoj strukturi i na pomnim analizama postojećeg fonda, potreba korisnika, ali i financijskih mogućnosti knjižnice i ponude nakladnika.

U Hrvatskoj se u zadnja dva desetljeća uobičajio otkup knjiga za narodne knjižnice, što ga organiziraju institucije državne ili mjesne uprave, kao oblik potpore nakladnicima. Smanjenjem novčanih sredstava za nabavu građe knjižničari postaju sve osjetljiviji na popunjavanje fondova izvan stručnih procjena, a rasprave u javnosti pokazuju da takvim oblikom pomoći nisu potpuno zadovoljni ni nakladnici.

U tekstu se analizira otkup knjiga što ga je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske organiziralo u 1998. godini, na osnovi podataka narodnih knjižnica u Gradu Zagrebu, Krapinsko-zagorskoj i Zagrebačkoj županiji. Analiza pokazuje daje otkup knjiga imao dvojake rezultate: matičnim je knjižnicama donio povećanje troškova raspačavanja, dodatno administriranje i niz tehničkih problema, u većim knjižnicama koje kvalitetno financiraju njihovi osnivači nije donio bitno povećanje prinova, ali je u mnogim manjim sredinama bio gotovo jedini način nabave i time uvelike utjecao na osnivanje zbirke bez utjecaja knjižnice i stručnog osoblja.

U financiranje otkupa knjiga namijenjenog isključivo narodnim knjižnicama utrošena su znatna novčana sredstava, pa se nameće zaključak da bi narodne knjižnice bolje popunile svoje fondove da su knjižničari samostalno odlučivali o kupnji knjiga.

Ključne riječi: nabava, otkup knjiga, narodne knjižnice, Grad Zagreb, Krapinsko-zagorska županija, Zagrebačka županija

SUMMARY

The acquisition of library material, as one of the most sensitive tasks in public libraries, must be based on careful professional evaluation made in accordance with the standards for public libraries. The existing stock and users needs should also be taken into account, as well as the available library funds and the current publishers output. In the last two decades in Croatia it has become customary that the state and local authorities purchase books for public libraries, within the national scheme for supporting publishers. Reduction of funds for the acquisition has made librarians more sensitive to such kind of "collection building" done by nonprofessionals. Discussions in media about the topic indicate clearly that publishers are not satisfied with subventions either.

The text provides an analysis of books bought by the Ministry of Culture of the Republic of

Croatia in 1998 for the public libraries in the City of Zagreb, County of Krapina-Zagorje and County of Zagreb. The analysis shows the following: central libraries had major expenses for the distribution of books to other libraries, as well as additional administrative costs and a number of accompanying technical problems. For the libraries in towns and places where the local authorities provided adequate funding the state purchase did not significantly enlarge or improve acquisition. For a number of small libraries, however, the books bought by the state were practically the only books acquired in that year and apparently professionals had no influence on collection building in these libraries. The author believes that librarians could have put these considerable funds provided for the public libraries to better use, were they allowed to autonomously decide on the acquisition.

Keywords: acquisition, state purchase of books, public libraries, City of Zagreb, County of Krapina-Zagorje, County of Zagreb

UVOD

Nabava knjižnične građe jedan je od najstručnijih poslova u knjižnici. Samo planirana i dobro provedena nabava građe omogućuje kvalitetno korištenje knjižničnih fondova. Stoga joj se pridaje velika važnost i svako diranje u planiranu strukturu nabave narušava kvalitetnu izgradnju fondova koja je preporučena *Standardima za narodne knjižnice*¹. *Standardi* također predviđaju postojanje "pisanoga godišnjeg, srednjoročnog i dugoročnog plana nabave na temelju kojega se određuje vrsta i količina knjižnične građe koja se nabavlja".

Ako i ne postoje konkretno pisani planovi nabave za svako pojedino razdoblje, svaka knjižnica ima utvrđenu nabavnu politiku kao promišljenu aktivnost u koju su uključeni svi stručnjaci u knjižnici. Ona je rezultat analize postojećeg stanja fonda u knjižnici (procjenjivanje strukture fonda u odnosu prema standardima), položaja knjižnice u mreži istovrsnih knjižnica i mogućnosti suradnje s okolnim knjižnicama, zatim analize potreba korisnika (procjenjivanih na osnovi strukture korisnika, ali i njihovih pojedinačnih zahtjeva prilikom dolaska u knjižnicu) i, napokon, rezultat je napora za zadovoljavanje obrazovne, kulturne, stručne i informacijske razine potreba korisnika, za podizanje kvalitete društvenog standarda i ostvarivanje demokratskih prava omogućavanjem slobodnog pristupa informacijama.

Nabavna se politika nadalje usklađuje i korigira u skladu s aktualnim financijskim mogućnostima knjižnice i s nakladničkom ponudom. Ova posljednja dva elementa (manjak financijskih sredstava i njihovo neredovito pristizanje što otežava dosljedno planiranje te razmjerno mala i neujednačena nakladnička produkcija) ponekad utječu na to da se čini kako knjižnice nemaju jasno iskazanu nabavnu politiku. Nedovoljna sredstva prisiljavaju ih nabavljati najtraženije i najnovije naslove, pa može izgledati kako imaju uglavnom jednoobraznu i istovrsnu nabavu knjižne građe.

I u takvim se uvjetima nabava u knjižnicama, uvažavajući mnoge zajedničke elemente, ipak razlikuje u odabiru pojedinih naslova, npr. većom zastupljenošću nekih naslova zabavne literature ili pojedinih tema i žanrova, odabirom pojedinih specijaliziranih područja stručne ili znanstvene literature, popularno-znanstvene literature ili one koja prati samo pojedine hobije ili rekreacijske aktivnosti primjerene vlastitom krugu korisnika, širim, užim ili specijaliziranim odabirom priručne literature i sl. Za poslove nabave školovani se knjižničari posebno specijaliziraju, a provode je uz stalan dogovor s ostalim kolegama. Stoga svako nabavljanje knjiga izvan procjena knjižničnih stručnjaka za pojedinu knjižnicu ne pridonosi kvalitetnoj izgradnji knjižničkog fonda, što je temelj dobrog funkcioniranja knjižnice.

Nabava knjižnične građe ostvaruje se na četiri osnovna načina: kupnjom, zamjenom, darom i obveznim primjerkom. Tek je najnovijim *Zakonom o knjižnicama*² u narodnoj knjižnici omogućeno povećanje fondova i obveznim primjerkom za popunjavanje zavičajne zbirke, koji, međutim, nije potpuno zaživio zbog mnogih neriješenih pitanja.

U zadnja se dva desetljeća u narodnim knjižnicama javlja još jedan oblik nabave knjižnične građe kojega obično nema u teorijskim stručnim tekstovima. Riječ je o otkupu, koji je kao oblik nabave zabilježen još 1990. godine u *Standardima za narodne knjižnice Republike Hrvatske*, a ponovljen je i u novijem tekstu *Standarda* donijetom 1999. godine.³

OTKUP KNJIGA KAO NAČIN NABAVE U NARODNIM KNJIŽNICAMA

Samo značenje riječi otkup zabilježeno u suvremenom rječniku hrvatskoga jezika teško se može povezati s načinima nabave u knjižnici, današnjem je govorniku bliže u značenju nekih drugih suvremenih zbivanja.⁴

Budući da otkup nije opisan u teorijskoj literaturi, važno je zapitati se kako je on postao standardizirani način nabave za narodne knjižnice. Jedini je razložen odgovor da su standardi pokušali sankcionirati postojeće stanje i aktualnu praksu u nabavi građe za narodne knjižnice.

U čemu se otkup kao način nabave razlikuje od ostalih navedenih oblika?

Kupnja pretpostavlja odabir građe koju knjižnica sama obavlja raspoređujući prema vlastitim potrebama novac što joj je osigurao osnivač, tj. onaj koji je financira, a za narodne knjižnice to je mjerodavna državna jedinica (općina, grad, županija, država). To je promišljen čin koji pretpostavlja selekciju na osnovi stručnih procjena.

Dar koji knjižnica dobiva ne mora se uvijek uvrstiti u vlastiti fond, odnosno može se otkloniti (kao što se može i iznuditi), što je opet izbor knjižnice na osnovi stručnih procjena.

Zamjena se dogovara, dakle, knjižnica isto tako odabire građu.

Obvezni primjerak uključuje formiranje zbirke za koju je namijenjen, u narodnim knjižnicama to bi trebala biti zavičajna zbirka čije je oblikovanje utvrđeno jasno određenim kriterijima.

U svim je tim slučajevima važan odabir i utjecaj knjižnice u nabavi građe, tj. oblikovanju vlastite zbirke. A otkup, ako nije unaprijed dogovoren sa svakom pojedinom knjižnicom, jest popunjavanje fondova bez utjecaja knjižnice.

Otkup knjiga jedan je od oblika poticanja i pomaganja nakladničke djelatnosti, kojim država potiče tu iznimno važnu kulturnu djelatnost. Državno upletanje u izdavaštvo karakteristično je za sve zemlje čije je izdavaštvo u krizi zbog slabo razvijenog ili malog tržišta. Uglavnom su to zemlje s malobrojnim stanovništvom ili zemlje tzv. malih jezika, pa tako i u slučajevima postojanja tržišne privrede može postojati dodatna državna pomoć za tiskanje knjiga. Treba ipak reći da se tada radi o posebnim, za cjelokupnu kulturu, značajnim naslovima, odnosno područjima.⁵

U nas je otkup poznat već dva desetljeća. Stimuliranjem je izdavaštva u 80-im godinama u Hrvatskoj preko mjerodavnog tijela (nekadašnji RSIZ kulture) država dodatno financirala pojedine naslove natječajem za tzv. društveno vrijednu knjigu. Takvo je dodatno financiranje ministarstva kulture nastavljeno i u 90-im godinama, a uz financiranje prijavljenih rukopisa, uključivalo je i otkup objavljenih djela koja su potom slana u knjižnice. Prosvjedi i rasprave o pojedinim, tako stimuliranim, naslovima svjedočili su o tome kako je teško arbitrirati u pitanjima kvalitete pojedinog naslova, kako su moguća skretanja u pravcu ideološkog, političkog ili drugog neestetskog procjenjivanja.

Čini se znakovitim da su se u tadašnje rasprave o odabiru pojedinih naslova (koji se obavljao na osnovi godišnjeg natječaja za potporu društveno vrijednoj knjizi) uključivali gotovo isključivo nakladnici, autori ili općenito kulturna javnost, a malo je bilo knjižničara koji su u tome sudjelovali. Vjerojatno je, dakle, da broj knjiga koje su tada kao rezultat otkupa pristizale u narodne knjižnice nije bio uočen kao zabrinjavajući. Kao rezultat takve tadašnje prakse, otkup kao način nabave unijet je 1990. godine u *Standarde za narodne knjižnice Republike Hrvatske*.

Uz otkup knjiga na državnoj razini, postojao je i otkup na lokalnoj razini, tj. na razini pojedinih gradova (SIZ-ova kulture). U Zagrebu, a djelomično poznajemo samo tu situaciju, taj je problem bio najizraženiji jer su tu djelovali brojni izdavači, a i financiran je najveći broj narodnih knjižnica. Otkup koji je tada rađen, a nastavljen je, na žalost, i poslije, u 90-im godinama, loše se odrazio na fondove u narodnim knjižnicama. Sa željom da spasi neke izdavače koji su se našli u teškim financijskim prilikama, grad ih je financijski pomogao, upućujući za uzvrat njihove brojne neprodane primjerke knjiga u narodne knjižnice. Narodne knjižnice ponekad nisu ni mogle primiti u svoje prostorije te knjige, pitanje je koliko su one zaista bile iskorištene ili koliko su se čitale u knjižnicama, ali nije nevažno istaknuti da su tako pristigli primjerci sasvim sigurno statistički povećali broj nabavljene građe i time umnogome utjecali na tzv. dostizanje standarda za nabavu građe tih godina. Ujedno su novčana sredstva, utrošena za takvo financiranje, vrlo vjerojatno

umanjivala ona novčana sredstva koja su izravno dodjeljivana knjižnicama za nabavu građe.

U 90-im godinama, nakon promjene društvenog i političkog ustrojstva, a zbog teških ratnih i poratnih prilika, u Hrvatskoj je došlo i do velikih problema u nakladništvu, a nedostatak novca za financiranje kulture odrazio se i na smanjivanje sredstava za nabavu građe u knjižnicama.

Iz izdvojenih je sredstava Ministarstvo kulture preko godišnjih natječaja za potporu nakladništvu financiralo pojedine rukopise prije objavljivanja, ali isto tako i otkupljivalo već objavljene knjige, koje je uglavnom upućivalo u narodne knjižnice. Knjige su od izdavača otkupljivali i Ministarstvo znanosti i Ministarstvo prosvjete i sporta za specijalne, znanstvene i školske knjižnice, ali njihovi kriteriji nisu nikada javno objavljeni, niti se u javnosti raspravljalo o broju otkupljenih naslova i svezaka, o kriterijima za otkup i naslovima koji su završavali u tim knjižnicama.

OTKUP KNJIGA MINISTARSTVA KULTURE RH U 1998. GODINI

U 1998. godini u Hrvatskoj je uvedena novina u poreznoj politici, porez na dodanu vrijednost, koji je uvelike povećao troškove proizvodnje pojedinih proizvoda i usluga, među njima i knjiga. Unatoč brojnim zahtjevima da knjiga, ne samo kao materijalni proizvod, već i kao kulturna i duhovna vrijednost, bude oslobođena tog poreza, i na knjigu je primijenjena jedinstvena stopa od 22% kao i na sve ostale usluge i dobra. Mjerodavna su ministarstva (financije i kulture) tada obećala da će izdavačima vratiti dio sredstava kako bi im olakšala položaj na smanjenom i osiromašenom tržištu, te je Ministarstvo kulture organiziralo otkup knjiga koje je namijenilo narodnim knjižnicama.

Veliku je pozornost izazvao rad tada izabranog Povjerenstva za nakladništvo i otkup knjiga Ministarstva kulture. Sastavljeno od uglednih književnika i kulturnih djelatnika, sastajući se u određenim vremenskim razmacima, Povjerenstvo je razmatralo na stalni natječaj pristigle naslove i donosilo odluke kojima se pojedini naslovi otkupljuju u 50, 100, 150 i 250 primjeraka. Matične službe županijskih knjižnica dopisom su u svibnju 1998. godine obaviještene da će, prema raspodjeli utvrđenoj u stručnoj službi Ministarstva, dobiti određeni broj primjeraka koje trebaju raspacati knjižnicama na području svoje matičnosti. Budući da zbog broja otkupljenih primjeraka pojedinog naslova knjiga u raspodjelu nisu mogle biti uključene sve knjižnice, istim su dopisom u Ministarstvu utvrđene i knjižnice kojima treba poslati te knjige.

Iako su u rad Povjerenstva bili uključeni istaknuti stručnjaci, a nakladnici su sami predlagali svoje naslove, takav način "vraćanja", promijenjenom poreznom politikom unaprijed uloženi sredstava, nije zadovoljavao nakladnike. Naime, vraćao im se dio sredstava koje su unaprijed morali uložiti da bi knjigu uspjeli objaviti, a zbog smanjenog tržišta a i slabije kupovne moći, knjige su se slabije prodavale. Bili su nezadovoljni kriterijima kojima su utvrđeni odabrani naslovi i broj otkupljenih primjeraka, izražavali su sumnju u objektivnost kriterija i u mogućnost davanja prednosti pojedinim nakladnicima itd. U tome su bili glasni, bilo na javnim skupovima ili u pojedinačnim istupima.⁶

PRIGOVORI KNJIŽNIČARA NA OTKUP KNJIGA

Značajno je da su se u te prosvjede 1998. godine prvi put javno uključili i knjižničari. Povećanje cijena knjiga i smanjivanja sredstava za kupnju knjiga učinilo je knjižničare narodnih knjižnica posebno osjetljivima na naslove, primjerke i način raspacivanja knjiga dobivenih otkupom. Činjenica da u Povjerenstvo nije bio uključen ni jedan knjižničar, da nije bilo prave kontrole nad načinom stizanja knjiga, da je bilo gotovo nemoguće ustanoviti njihov točan broj i pravi popis te čitav niz tehničkih problema, kao i stručnih pitanja vezanih uz to, bili su razlogom javno izraženih nezadovoljstava. I Hrvatsko se knjižničarsko društvo, među prvima, uključilo u raspravu o propitivanju takva utjecaja na nabavu knjiga za narodne knjižnice, bezuspješno pokušavši od predsjednika Povjerenstva dobiti odgovore na postavljena pitanja.⁷

Matične su službe na zajedničkom sastanku u Ministarstvu kulture u prosincu 1998. godine iznijele svoje razloge za nezadovoljstvo otkupom knjiga, u kojima je uz temeljne profesionalne razloge bilo

navedeno i mnoštvo tehničkih problema.

U tom je trenutku bez podrobnije analize bilo teško ustanoviti koliki postotak od novonabavljene građe u narodnim knjižnicama u 1998. godini čine primjerci naslova dobivenih otkupom Ministarstva kulture (a tek letimičan uvid pokazivao je da je riječ o različitim omjerima, što je ovisilo o količini novčanih sredstava koje su pojedine knjižnice imale na raspolaganju za kupnju), da bi se ti razlozi mogli staviti u odgovarajući kontekst svake pojedinačne knjižnice. Ipak je već tada bilo očito da sam otkup dokida temeljna načela nabave građe u narodnoj knjižnici, a isto tako da izaziva mnogobrojne tehničke probleme, dodatne troškove i administriranja.

Posebno smo tada upozorili na neke od načelnih razloga knjižničara za nezadovoljstvo takvim načinom nabave knjiga za narodne knjižnice. Prigovori su se sveli na nekoliko osnovnih problema koje ćemo pokušati ovdje detaljnije obrazložiti.

Raspodjela otkupljenih naslova nije uključivala sve knjižnice, već samo neke, odabrane u službama Ministarstva. Treba reći da velik broj narodnih knjižnica u manjim mjestima, kao i ogranci u gradovima i općinama većinu naslova, čak i beletristike, nabavljaju u samo jednom primjerku, a da su te knjižnice vjerojatno potpuno izostavljene raspačavanjem ovoga otkupa.

Knjižnice koje su uključene u raspodjelu otkupom, u najvećem su broju slučajeva dobile samo jedan primjerak nekog naslova, neke od uključenih knjižnica nisu dobile ni jedan primjerak (kad je broj otkupljenih primjeraka manji od 150).

Narodne knjižnice najčešće nabavljaju više primjeraka pojedinog naslova, pa im taj jedan primjerak nije dovoljan. U drugim se pak slučajevima i taj jedan otkupljeni primjerak pokazuje prekobrojnim, pogotovo u onim zakasnelim otkupima kad je knjižnica već kupnjom nabavila taj naslov (npr. 4. svezak HBL-a, *Gazophylacium* ili koje skupocjenije izdanje) i time već potrošila dio ionako premaleni sredstava za knjige, jer je procijenila da joj je takav naslov prijeko potreban, ali u samo jednom primjerku. Kada nakon nekoliko mjeseci otkupom stiže još jedan takav primjerak, onda se lako uočava da su za nabavu suvišnog primjerka nepotrebno utrošena sredstva koja su se mogla utrošiti za kupnju kojega drugog, potrebnijeg naslova ili nedostatnog primjerka.

Nepostojanje uvida u naslove koji će biti poslani u knjižnicu kao rezultat otkupa, ili koji će biti otkupljeni te kašnjenje otkupa doveli su do nepotrebne kupnje i trošenja novca. Pravodobnom obavijesti što je prihvaćeno za otkup, knjižnice bi mogle planski izostaviti iz redovite kupnje naslove za koje znaju da će dobiti otkupom, a koji su joj neophodni u jednom primjerku. Takav bi način obavješćivanja morao biti razmjerno brz da ne bi uzrokovao kašnjenja u nabavi.

Budući da nema javno objavljenih ili barem knjižnicama dostavljenih popisa, ne može se ni provjeriti da li su svi otkupljeni naslovi i u točnom broju primjeraka stigli u matičnu knjižnicu. Nekoliko javnih nastupa službenika i dužnosnika Ministarstva kulture, u kojima su navodili upravo otkupljene ili najvrednije otkupljene naslove, dalo je naslutiti da poneki naslovi (još tada?) nisu stigli u knjižnicu. Nemoguće je provjeriti da li su nakladnici točno raspačali sve otkupljene naslove, nisu li neki naslovi greškom ili nemarom izostavljeni i sl.

U tehničke i organizacijske manjkavosti tako provedena otkupa i njegova raspačavanja pripada i neuredna ili manjkava dokumentacija koju nakladnici šalju uz pakete knjiga matičnim knjižnicama. Najčešće ne postoji nikakav popis naslova (dostavnice), nisu napisane cijene (potrebne za uredno vođenje inventarnih knjiga), nerijetko je netočan (manji) broj pristiglih primjeraka za koji nije uvijek utvrđeno da ga je odobrila služba Ministarstva ili povjerenstva.

Raspačavanje putem matičnih knjižnica stvara nove troškove tim knjižnicama (otpakiravanje, preslagivanje, ponovno zapakiravanje te troškovi daljnjeg slanja poštom, dostavom ili prijevozom) ili knjižnicama koje konačno dobivaju knjige (prijevoz ili prijenos knjiga, istraživanja nabavne cijene).

Čini se da je preskup mehanizam koji uključuje toliku administraciju (povjerenstvo, matična knjižnica, troškovi prijevoza, dostava, istraživanje cijene) da bi se u neke narodne knjižnice dostavio najčešće samo jedan primjerak određenog naslova. Novac utrošen na taj administrativni dio mogao je efikasnije biti utrošen na nabavu novih naslova. Uz to, dio troškova koji u redovitoj kupnji pripadaju u trošak nakladnika, raspačavatelja odnosno knjižare, ili se drukčijom organizacijom smanjuju, sada snose knjižnice (većim dijelom matične knjižnice koje imaju obvezu raspačavanja a nemaju nikakav utjecaj na tu raspodjelu) pa su i time oštećene.

Zbog svih tih razloga prijedlog je Matične službe Knjižnica grada Zagreba bio da se za narodne knjižnice zadrži način izravnog financiranja narodne knjižnice za nabavu knjiga kakvo Ministarstvo

kulture inače provodi, a da bi se nakladnicima trebao osigurati neki drugi način financijske pomoći u obavljanju njihove, za cjelokupnu kulturu, iznimno važne djelatnosti. Smatralo se da bi novac, utrošen na otkup knjiga, kvalitetnije i racionalnije bio utrošen da je dodijeljen knjižnicama, jer bi jača kupovna moć knjižnica izravno ojačala i izdavače.

Mjerodavne su službe Ministarstva kulture odgovorile da je za otkup utrošen samo manji dio sredstava namijenjenih nabavi knjižnične građe, da mnogo veći dio sredstava Ministarstva kulture dodjeljuje knjižnicama u novčanom iznosu.

Ipak, naknadno dobiveni podaci iz Ministarstva kulture pokazali su da je za otkup knjiga utrošeno 10-ak posto više sredstava nego što je izravnim financiranjem dodijeljeno knjižnicama.⁸ Visina izravno dodijeljenih sredstava mogla se, dakle, udvostručiti, čime bi knjižnice nabavile potrebnije i primjerenije naslove u adekvatnom broju primjeraka. Novčana bi sredstva, dakle, utrošena na otkup knjiga knjižnice kvalitetnije utrošile da su same, prema svojim načelima nabavne politike, kupovale knjižnu građu.

Godina 1998. protekla je u tako organiziranom otkupu, a tek se njezinim završetkom moglo ustanoviti kako se takav otkup odrazio na strukturu nabave knjižne građe.

Iako je Ministarstvo prihvatilo neke prigovore knjižničara, u 1999. godini otkup je putem Ministarstva kulture, na žalost, nastavljen s neznatnim izmjenama i s još uvijek brojnim nedostacima. U Povjerenstvo su uključena tri knjižničara, nastojalo se knjižnicama slati popise otkupljenih naslova, koji su doduše kasnili, ali su barem donekle omogućili uvid u otkupljene naslove, premda krajem godine nije bilo jasno utvrđeno da li je otkup za tu godinu zaključen. I nakladnici su kasnili sa svojim pošiljkama pa paketi s otkupljenim naslovima i u 2000. godini pristižu u matične knjižnice. Na preporuku Ministarstva kulture nakladnici su nastojali biti uredniji u dostavljanju knjiga, ali neodgovarajući broj knjiga (manji ili čak veći od utvrđenog) bio je razlogom stalna razgovora i dopisivanja matičnih knjižnica s mjerodavnim uredom u Ministarstvu oko ustanovljivanja stvarnog broja primjeraka koji je trebao biti dostavljen. Popisi su ipak pomogli da se ustanovi koji su naslovi trebali stići u knjižnice, ali su i otkrili kako neki nakladnici nisu dostavili otkupljene primjerke i kako uvijek isti nakladnici kasne u tom dostavljanju, pa čak kako su neki naslovi dvaput otkupljeni. Unatoč popisima, pregled je otkupljenih naslova bio otežan, trebalo je pratiti nekoliko popisa unatrag, ponekad su primjerci novih naslova stizali prije popisa, mnogi pak ni do kraja 1999. godine nisu stigli u knjižnice, u posljednjem popisu koji je stigao u knjižnice nije bilo jasno naznačeno da je njime otkup za 1999. godinu završen itd. Vidljivo je da tako organizirani otkup i dalje ima brojnih tehničkih nedostataka, a uključenost knjižničara u rad Povjerenstva nije poboljšala njegovu kvalitetu. Potvrđena je činjenica da samo analiza fonda neke knjižnice i analiza strukture i potreba njezinih korisnika te pažljivo i stručno provođenje nabave mogu rezultirati pravilnim odabirom prinova.

Prigovora knjižničara na kvalitetu odabira naslova bilo je manje, što je bila izravna posljedica toga da su početkom 1999. godine prilično kasnila novčana sredstva za kupnju. Stoga su naslovi koji su pristizali otkupom bili novi, a ponekad i jedini primjerci što su stizali u knjižnice u nekoliko prvih mjeseci. Nezadovoljstvo kašnjenjem novca za kupnju (a sredstva gradskih i općinskih ureda za kulturu kasnila su u cijeloj Hrvatskoj, sredstva Ministarstva kulture ionako svake godine stižu tek u drugoj polovici godine) bilo je bar donekle ublaženo ponekim novim naslovom koji je pristigao otkupom. Pojavljivali su se i neki novi prigovori (npr. treba li u primorskim mjestima literatura o uzgoju žitarica, a u nekim kontinentalnim krajevima ona o uzgoju maslina ili izgradnji brodova), ali na njih treba gledati više kao na nezadovoljstvo što se ne mogu u dovoljnom broju primjeraka ili u dovoljnoj raznovrsnosti kupiti svi naslovi koji se traže. Takvi bi se prigovori zaista mogli otkloniti argumentima da u nas i nije toliko brojna ni raznovrsna, pa prema tome ni nepotrebna nakladnička produkcija, i da bi svaka narodna knjižnica mogla u svojim zbirkama imati većinu objavljenih naslova (koji su i ponuđeni otkupom) samo kada bi u dovoljnom broju primjeraka imala one knjige koje i korisnici i knjižničari smatraju potrebnijima. Svakako da tada ne bi bilo prigovora da se umjesto skupocjene likovne monografije ili kakva bibliofilskog izdanja moglo naći više primjeraka nekog domaćeg ili prevedenog rado čitana popularnog štiva ili prijeko potrebnih raznovrsnih i skupih priručnika. O pitanju stalna nedostatka novca za nabavu strane literature, ili druge AV i elektroničke građe, koja bi trebala naći svoje mjesto u narodnim knjižnicama, već se odavno u situaciji oskudice i prestalo ozbiljnije raspravljati.

ANALIZE OTKUPA KNJIGA U GRADU ZAGREBU, KRAPINSKO-ZAGORSKOJ I ZAGREBAČKOJ ŽUPANIJI U 1998. GODINI

Analizirajući nabavu knjižne građe u narodnim knjižnicama na području svoje matičnosti, Matična je služba KGZ-a došla do zanimljivih rezultata⁹, koji se u pojedinim knjižnicama razlikuju s obzirom na njihovu veličinu, status i financijski položaj. Čini nam se ipak da ti rezultati oslikavaju stanje u većini narodnih knjižnica u Hrvatskoj jer obuhvaćaju skupinu jakih gradskih knjižnica, te gradske i općinske knjižnice u manjim mjestima, čime ilustriraju kakve je moguće pomake u nabavi knjižne građe otkup donio.

Promatrano je stanje u Gradu Zagrebu, Krapinsko-zagorskoj i Zagrebačkoj županiji. Analiziran je broj svezaka nabavljene građe, a brojčano su razdvojeni svesci prinova prema načinu nabave u skupine kupnja, dar, otkup Ministarstva kulture, otkup grada (općine), obvezni primjerak (koji je u 1998. godini u skladu sa Zakonom o knjižnicama trebao početi stizati) i zamjena.

U daljnjem ćemo tekstu pokušati dati rezultate te analize, temeljene na istim pitanjima, ali s ponešto (s obzirom na specifičnosti) drukčijih početnih polazišta. Naime, pokušat ćemo u svakoj od tih triju skupina istaknuti specifičnosti (u Zagrebu drastičan pad nabave knjiga u zadnjih desetak godina, a u dvjema Zagrebu najbližim županijama probleme s malim fondovima i lošim financiranjem od strane mjesne samouprave) da bi ih na kraju zaokružili s podacima o udjelu otkupljenih knjiga u cjelokupnoj nabavi u 1998. godini.

GRAD ZAGREB

U analizama koje Matična služba za narodne knjižnice u Zagrebu redovito izrađuje, obrađuju se i podaci o nabavi knjiga i pravi se usporedba s brojem svezaka koje bi trebalo nabaviti u skladu sa standardima.

Iako knjižnice vode iscrpne statističke pokazatelje o načinu nabave, u Matičnoj su se službi do 1999. godine pokazatelji vodili samo u dvije osnovne kategorije: kupnja i ostalo. U rubrici ostalo iskazivali su se zajednički podaci o otkupu gradskog Ureda za kulturu, otkupu Ministarstva kulture, zamjenama i darovima. Podaci su se očito tako pratili jer je bilo zanimljivo ustanoviti koliki je broj kupljenih svezaka budući da se samo kupnja može planirati (za razliku od darova, zamjene ili otkupa), pa se na osnovi toga stvarao plan, tražila su se određena novčana sredstva, pratilo ostvarenje plana i sl.

Zanimljivo je pogledati tablicu koja iskazuje nabavu u svescima svih narodnih knjižnica od 1988. do 1998. godine (Tablica 1.). Prema *Standardima za narodne knjižnice*, godišnja bi nabava trebala iznositi 200 svezaka na 1000 stanovnika, pa smo 1988. godinu uzeli kao gotovo idealnu godinu s ostvarenjem od 100 posto (s obzirom na broj stanovnika prema popisu iz 1991. godine, što se uvijek uzima kao jedini važeći podatak, iako se otada broj stanovnika u Zagrebu znatno povećao).

Tablica 1. Nabava knjiga u Gradu Zagrebu

Godina	NABAVALA U SVESCIMA					Ostvarenje % u odnosu na Standarde
	Kupnja	%	Ostalo	%	Ukupno	
1988.	115.528	77	35.321	23	150.849	100%
1989.	121.831	86	19.659	14	141.490	93,79
1990.	102.760	88	13.891	12	116.660	77,33
1991.	63.637	68	29.503	32	93.140	61,74
1992.	54.769	75	18.197	25	72.962	48,36
1993.	25.413	70	10.951	30	36.364	24,10
1994.	43.315	89	5.389	11	48.704	32,28
1995.	64.109	91	6.143	9	70.252	46,57
1996.	70.334	90	7.693	10	78.027	51,72
1997.	67.663	84	13.021	16	80.684	53,48
1998.	52.942	86	8.471	14	61.413	40,71

Iz podataka je vidljivo da je drastično padao broj nabavljenih svezaka u proteklih desetak godina, a stanje bi bilo i mnogo lošije da su se uzimali u obzir samo kupljeni svesci. Zanimljivi su pokazatelji koji govore da se kupnja iz godine u godinu kretala od idealnih 90 posto (1995., 1996.) do sedamdesetak posto (npr. u 1993. godini, u kojoj je nabavljeno manje od četvrtine broja svezaka u odnosu prema *Standardima*).

Elementi iz rubrike Ostalo nisu se u skupnim izvještajima posebno raščlanjivali, iako su knjižnice vodile statističke pokazatelje o broju svezaka u kategoriji darova, otkupa, eventualnih zamjena. Međutim, kada je u 1998. godini Ministarstvo kulture počelo organizirati otkup knjiga na novim postavkama za cijelu Hrvatsku, odlučili smo u Matičnoj službi posebno pratiti sve načine nabave, da bismo ustanovili kako otkup Ministarstva kulture brojčano utječe na ukupnu prinovu. Od 1999. godine ti su elementi uključeni u sve izvještaje, a za 1998. godinu naknadno je, iz pristiglih anketnih odgovora, izrađena skupna analiza.

Tablica 2. Prinova knjiga u 1998. godini prema načinu nabave (u svescima i postocima)

	kupnja		dar		otkup mk*		otkup gu**		obv. primj.		zamjena***		ukupno sv. 100%
	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	
Grad Zagreb	45.763	74	8.591	14	2.836	5	4.181	7			42		61.413

* Otkup Ministarstva kulture

** Otkup gradskog Ureda za kulturu

*** Zamjena od zanemarivih 0,06 posto uključena je u kupnju jer je i to svjestan izbor.

Za Grad Zagreb ustanovljeno je da otkup Ministarstva kulture čini svega 5 posto nabavljene građe, da je veći otkup (7 posto) Gradskog fonda za kulturu (čiji sadržaj nije posebno analiziran u Matičnoj službi, već samo u Službi nabave Gradske knjižnice),¹⁰ a da najveći postotak, u iznosu uobičajenom za zadnjih desetak godina, čini kupnja knjige. U ukupnom broju nabavljenih svezaka u Zagrebu je plan za nabavu, koji bi zadovoljavao standarde za nabavu (200 svezaka na 1000 stanovnika), ostvaren sa svega 40 posto. Taj podatak govori o tome da otkup Ministarstva kulture u 1998. godini nije bitno povećao nabavu knjiga, koja bi bila još manja da nije bilo izrazito velikog postotka darovanih knjiga. Ali isto tako ostaje činjenica da je u toj godini, u kojoj su smanjena sredstva za nabavu pa je s profesionalnog stajališta veoma važno pažljivo odmjeriti prinovu svakog sveska, ipak u knjižnice pristiglo 12 posto svezaka nabavljenih odlukom donesenom izvan knjižničarske, stručne prosudbe.

Zanimljivo je pritom bilo pratiti i izvore financiranja nabave građe za 1998. godinu (do završetka ovoga teksta nisu obrađeni podaci o izvorima financiranja za 1999. godinu, ali sudeći prema analizi načina nabave, njihovi su omjeri približno isti), jer su oni u izravnoj vezi s udjelom otkupljenih

svezaka u ukupnoj strukturi prinova prema načinu nabave.

Izvori financiranja za nabavu građe razdvojeni su na sredstva dobivena od gradskog Ureda za kulturu, sredstva Ministarstva kulture, na vlastiti prihod (u koji je uključen i rabat što se uspio ostvariti), donacije i ostale izvore. Prema podacima za Grad Zagreb (Tablica 3.), analiza utrošenih sredstava prema izvorima financiranja je sljedeća:

Tablica 3. Sredstva za nabavu građe prema izvorima financiranja 1998. godine

	Ured za kulturu		Ministarstvo kulture RH		Vlastiti prihod		Donacije		Ostalo		Ukupno
	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	100%
Grad Zagreb	4,914.000	80	375.500	6	870.573	14	2.000	0,03	23.917	0,39	6,185.990

Zanemarimo li neznatne postotke skupina Donacija i Ostalo, vidljivo je da je Ured za kulturu Grada Zagreba financirao nabavu građe s 80 posto, s 14 posto financirale su je knjižnice iz vlastitih prihoda (tu su uključeni i prihodi od rabata), a da je Ministarstvo kulture sudjelovalo u financiranju građe sa samo 6 posto novčanih sredstava. Ministarstvo kulture ne prati financiranje Grada Zagreba (a i nekih drugih jačih središta) u dogovorenom omjeru jednakih iznosa, već se očekuje da sredstva za rad knjižnica, pa prema tome i za nabavu građe, u skladu sa Zakonom o knjižnicama, osiguraju osnivači.

Može se, dakle, zaključiti da ni financiranjem, a ni otkupom, Ministarstvo kulture nije u Gradu Zagrebu bitnije utjecalo na nabavu knjiga narodnih knjižnica. Treba ipak istaknuti da je riječ o cjelokupnoj nabavi u svim narodnim knjižnicama u gradu, da nisu iskazani omjeri u pojedinim knjižnicama, iako je drugim analizama koje nisu ovdje iskazane, ustanovljeno da su omjeri približno isti.

No tim je veći prigovor na utrošeno vrijeme i dodatne troškove koje su knjižnice imale oko raspačavanja otkupa. Treba spomenuti da u Zagrebu djeluje 47 knjižničnih stacioniranih jedinica, i Bibliobusna služba u sklopu Knjižnica grada Zagreba, a da je otkupom bilo obuhvaćeno samo četrnaest knjižnica (i to u slučajevima kada je otkupljeno 250 primjeraka, pri otkupu od 150 primjeraka uključeno je pet knjižnica, pri otkupu od stotinu primjeraka samo jedna knjižnica, a pri otkupu od pedeset primjeraka, što je bio najrjeđi slučaj, jedini je primjerak zadržan u Gradskoj knjižnici).¹¹ Očito je da je izostavljen velik broj knjižnica, čak i neke područne knjižnice u mreži (bivše središnje općinske knjižnice), a izostavljeni su svi ogranci, iako se mnogi od njih po veličini svojih fondova i broju svojih korisnika mogu izjednačiti s mnogim knjižnicama u drugim gradovima i općinama koje su bile obuhvaćene otkupom.

Međutim, analiza izrađena za knjižnice Zagrebačke i Krapinsko-zagorske županije na osnovi podataka dobivenih *Anketnim upitnikom o radu narodnih knjižnica u 1998. godini*, u usporedbi s onom u Gradu Zagrebu pokazala je druge, za daljnje zaključke zanimljive rezultate. Budući da, na žalost, nisu prikupljeni svi podaci, u ovom su tekstu analizirani rezultati samo nekih knjižnica, a u tablicama su prikazani pod imenima gradova odnosno općina u kojima se knjižnice nalaze.¹²

Prije pokazatelja o nabavi za 1998. godinu, za obje su županije dani podaci o ukupnom stanju fonda (jer su indikativni, a i elementi su koji moraju biti razmatrani pri planiranju i ostvarenju nabave građe u svakoj godini), a zatim slijede podaci o prinovima u 1998. godini s obzirom na način nabave te podaci o sredstvima s obzirom na način financiranja.

Tablica 4. Pregled stanja fondova u narodnim knjižnicama Krapinsko-zagorske županije

	Broj stanovnika	Fond knjiga 31. 12. 1998.	Knjiga/stanovnik
Bedekovčina	8.773	6.950*	0,79
Donja Stubica	5.771	10.000	1,73
Hum na Sutli	5.740	8.590	1,49
Klanjec	4.004	9.797	2,44
Krapina	14.773	17.797	1,20
Krapinske Toplice	5.820	4.942	0,84
Marija Bistrica	7.423	3.666	0,49
Oroslavje	6.576	3.173	0,48
Pregrada	7.391	14.220	1,92
Sv. Križ Začretje	6.941	2.600	0,37
Veliko Trgovišće	6.136	1.700	0,28
Zabok	9.394	12.150	1,29
Zlatar	7.359	10.909	1,48
Ukupno	148.779**	106.494	0,71

* Kurzivom su iskazane, na osnovi drugih pokazatelja, rekonstruirane brojke, zbog nedostatka izvještaja.

** Broj stanovnika cijele Županije (na osnovi podataka Ureda za statistiku Krapinsko-zagorske županije), a ne zbroj stanovnika navedenih gradova i općina.

U županiji svih sedam gradova imaju knjižnice, ali s nedovoljnim brojem knjiga, od 25 općina samo šest imaju knjižnice, također s malim brojem knjiga. Usprkos nekim, u proteklih desetak godina uređenim prostorima (Sv. Križ Začretje, Oroslavje, Zlatar, Zabok, Krapinske Toplice, Pregrada i upravo započetom preuređenju knjižnice u Krapini, županijskom središtu) knjižnice uglavnom djeluju u malim prostorima, s nedovoljnim brojem stručnog osoblja, premda su gotovo svi s položenim stručnim ispitima (ali s uglavnom srednjom stručnom spremom) ili (malobrojni) sa završenim dodiplomskim studijem bibliotekarstva. Knjižnice imaju izrazito mali fond knjiga koji ponegdje ne zadovoljava ni početni standardom propisani minimum od 10.000 svezaka. Cijela županija sa 148.779 stanovnika ima u svojim narodnim knjižnicama svega 0,71 knjigu po stanovniku.

Otkupom stotinu primjeraka nekog naslova bilo je obuhvaćeno šest knjižnica, otkupom 150 i 250 primjeraka svih trinaest knjižnica.

Na godišnju anketu 1998. godine u potpunosti je odgovorilo svega osam knjižnica (šest iz gradova i dvije iz općina), čime je pokazana sljedeća slika stanja:

Tablica 5. Prinova knjiga u 1998. godini prema načinu nabave (u svescima i postocima)

	Kupnja		Dar		Otkup mk ^o		Otkup g/o ^{oo}		Obv. primj.		Zamjena		Ukupno sv.
	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	
* Klanjec	89	9	107	11	803	80							999
* Krapina	2.077	78	70	3	518	19							2.674
** Krapinske Toplice	360	58			257	42							617
** Marija Bistrica	289	58			212	42							501
* Oroslavje	267	43	49	7	310	50							626
* Pregrada	311	35			580	65							891
* Zabok	372	60	13	2	240	38							625
* Zlatar	432	39	107	10	568	51							1.107

* gradovi

** općine

^o otkup Ministarstva kulture^{oo} otkup grada/općine

U svim je knjižnicama vidljivo da kao načini nabave prevladavaju kupnja i otkup Ministarstva kulture, ali sa znatno većim postotkom otkupa u ukupnoj nabavi nego što je to slučaj u Zagrebu. Uz ponešto darova, karakteristično je da nema otkupa na lokalnoj razini. Otkup Ministarstva kulture kreće se od 80 posto (što je iznimna situacija u kojoj se knjižnica u Klanjcu našla zbog blokiranog računa Narodnog sveučilišta u čijem je sastavu bila) do prosječnih 40 posto ili 50 posto. Veći postotak kupljenih svezaka iskazala je knjižnica u Krapini (78 posto) i Zaboku (60 posto).

U nekim je knjižnicama otkup uvelike premašio kupnju, a u većini je približno jednak broju kupljenih svezaka knjiga.

S obzirom na mali broj svezaka knjiga u knjižnicama i na nabavu koja jedva dostiže pedesetak posto standardima propisanog broja svezaka (osim u Krapini i Klanjcu), vidljivo je daje otkup knjiga Ministarstva kulture odigrao značajnu ulogu u popunjavanju knjižničnih zbirki.

Tablica 6. Sredstva za nabavu građe prema izvorima financiranja 1998. godine

	Ured za kulturu		Ministarstvo kulture RH		Županija		Vlastiti prihod		Donacije		Ostalo		Ukupno
	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	
Klanjec			17.500	81			4.200	19					21.700
Krapina	100.000	43	96.000	41			37.318	16					233.318
Krapinske Toplice			50.000	100									50.000
Marija Bistrica *			35.000										
Oroslavje			40.000	91	4000	9							44.000
Pregrada	30.025	36	40.000	48			12.802	16					82.827
Zabok	60.000	37	79.498	48			24.500	15					163.998
Zlatar			40.000	83			7.965	17					

* brojke preuzete iz podataka Ministarstva kulture

Ako promotrimo izvore financiranja nabave građe (Tablica 6.), vidljivo je da je i tu Ministarstvo kulture odigralo značajnu ulogu. Naime, u svim sredinama u kojima je broj otkupljenih knjiga jednak ili približno jednak kupljenim knjigama, i novčana su sredstva za kupnju knjiga uglavnom iz izvora Ministarstva kulture. Samo su tri grada financirala nabavu građe, iako su se svi posebnim ugovorom obvezali na najmanje jednak postotak financiranja.¹³

ZAGREBAČKA ŽUPANIJA

U svih osam gradova Zagrebačke županije postoje knjižnice, a od 26 općina samo su dvije s knjižnicama (knjižnica u Zaprešiću pripada mreži Knjižnica grada Zagreba i neće biti u sklopu ove analize jer nije tipična za županiju. Otkupom 100 primjeraka nekog naslova bilo je obuhvaćeno šest knjižnica, sa 150 primjeraka devet knjižnica, a s 250 primjeraka svih deset.

Iako je taj zagrebački prsten, ili potkova za sreću, kao što vole reći, iznimnom ljepotom okružio hrvatsku metropolu, razvijenost i kvaliteta knjižnične mreže prilično je daleko od hrvatskih standarda. Vidljivo je to u izrazito niskom broju knjiga u narodnim knjižnicama po stanovniku (1,08) a i u nedovoljnom broju knjiga u svim knjižnicama (Tablica 7.).

Tablica 7. Pregled stanja fondova u narodnim knjižnicama Zagrebačke županije u 1998. godini

	Broj stanovnika	Fond knjiga 31.12.1998.	Broj knjiga po stanovniku
Dugo Selo	9.757	19.856	2,03
Ivanić-Grad	13.494	25.399	1,88
Jastrebarsko	17.473	16.000	0,91
Kloštar-Ivanić**	4.771	3.694	0,77
Križ**	7.327	12.600	0,77
Samobor	47.743	61.935	1,29
Sv. Ivan Zelina	17.125	17.663	1,03
Velika Gorica	63.494	61.995	0,97
Vrbovec	13.359	21.441	1,60
Zaprešić	42.082	67.383	1,60
Ukupno	283.500*	307.966	1,08

* Broj stanovnika cijele Županije, a ne samo navedenih gradova i općina

**općine

Nabava građe za 1998. godinu prikazuje omjere slične onima u Krapinsko-zagorskoj županiji, iako s ravnomjernijim odnosima, tj. s većim postotkom kupljenih knjiga (Tablica 8.). Broj je otkupljenih svezaka, koji bi trebao biti približno isti u svim gradovima, različit vjerojatno i zbog različite brzine dopremanja otkupljenih knjiga u knjižnice, a i zbog različite brzine obrade građe.

Tablica 8. Prinova knjiga u 1998. godini prema načinu nabave (u svescima i postocima)

	Kupnja		Dar		Otkup mk ^o		Otkup g/o ^{oo}		Obv. primj.		Zamjena		Ukupno sv.
	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	sv.	%	
Dugo Selo	849	47	166	9	792	44							1.807
Ivanić-Grad	491	76			158	24							649
Jastrebarsko	968	76	81	6	234	18							1.283
Kloštar-Ivanić *	147	92			12	8							159
Samobor	786	35	999	45	445	20							2.230
Sv. Ivan Zelina	574	45	149	12	546	42			12	1			1.281
Velika Gorica	2.805	83	207	6	330	10					32	1	3.374
Vrbovec	762	54	84	6	573	40							1.419

* općina

^o otkup Ministarstva kulture

^{oo} otkup grada/općine

U usporedbi s načinima financiranja (Tablica 9.) vidljivo je da je lokalna samouprava kvalitetnije financirala nabavu građe i da se to onda odrazilo na veći postotak kupljenih svezaka. ¹⁴

Tablica 9. Sredstva za nabavu građe prema izvorima financiranja 1998. godine

	Ured za kulturu		Ministarstvo kulture RH		Županija		Vlastiti prihod		Donacije		Ostalo		Ukupno
	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	kn	%	
Dugo Selo	35.000	26	40.000	30	20.000	15	37.850	29					132.850
Ivanić-Grad	73.302	45	48.000	30			40.000	25					161.302
Jastrebarsko			80.000	81			18.930	19					98.930
Kloštar-Ivanić			28.000	77			8.400	23					36.400
Samobor	60.000	55	48.000	44			1.569	1					109.569
Sv. Ivan Zelina	34.600	37	37.000	39			22.200	24					93.800
Velika Gorica	290.000	64	56.000	12	20.000	4	89.300	20					455.300
Vrbovec	12.393	14	49.367	56	20.000	23	6.327	7					88.087

Zaokružujući analizu možemo reći da su u obje županije vidljivi podaci o izrazito malom broju knjiga po stanovniku u narodnim knjižnicama ¹⁵, a u svim je sredinama vidljiva nedostatna nabava knjižne građe u usporedbi sa standardima. I u jednoj i u drugoj je županiji vidljivo da je upravo otkup knjiga Ministarstva kulture činio u većini knjižnica približno polovicu broja svezaka nabavljenih knjiga. Usporedbom s visinom sredstava prema izvorima financiranja uočava se da je u svim sredinama u kojima je otkup bio veći od 40 posto nabavljenih svezaka, i kupnja pretežno financirana iz sredstava Ministarstva kulture.

Time je osvijetljena činjenica da osnivači knjižnica, iako su se posebnim ugovorom s Ministarstvom kulture obvezali na dodjelu sredstava svojim knjižnicama u omjeru 1: 1, to zapravo nisu učinili. Jedino knjižnice čiji su osnivači (lokalna samouprava) za nabavu knjiga izdvojili mnogo više sredstava nego što je izdvojilo Ministarstvo kulture, mogli su u svojim knjižnicama osigurati veći broj svezaka nabavljene građe, iako ni oni ne dosežu standarde za nabavu. Takvo se stanje ponavlja već nekoliko godina (sporadično se pojavilo još prije ove promatrane godine, a svi su izgledi da će se, i u još većem broju slučajeva, analizom ustanoviti i u 1999. godini). Iako se u Ministarstvu kulture nastoji u idućoj godini ne dodijeliti sredstva knjižnicama čiji osnivači ne potpišu ugovor o zajedničkom financiranju ili ga ne ispune u prethodnoj godini, ipak se u mnogim slučajevima od tako rigorozna stava odstupa, na sreću tih knjižnica koje bi inače ostale bez imalo sredstava za nabavu građe. Pitanje je ne donosi li takav stav Ministarstva zapravo svake godine sve više sredina koje posebnim molbama traže da ih se oslobodi financiranja nabave knjižnične građe zbog neophodna ulaganja u potrebija (!) komunalna ulaganja (izgradnju vodovoda, škole i sl.). U takvu se kontekstu može činiti da je otkup knjiga, dakle stvarno stizanje svezaka novih naslova u knjižnicu, jedino dobro rješenje.

ZAKLJUČAK

U zaključnim razmatranjima treba ustvrditi da je analiza otkupa Ministarstva kulture pokazala mnoge probleme u nabavi građe u narodnim knjižnicama. Činjenica, koju ne smijemo zanemariti, jest da je otkup u mnogim knjižnicama bio prevladavajući način nabave knjižnične građe općenito (zapravo samo knjiga), jer o nabavi ostale građe u tim se knjižnicama jedva može i govoriti. Riječ je, dakako, o nabavi knjiga samo hrvatskih izdavača, budući da najveći broj analiziranih knjižnica uopće nema literaturu na stranim jezicima, pa je razumljivo da je i ne kupuje (pogotovo ne onu inozemnih nakladnika) u ovoj oskudici sredstava. Stoga je otkup svakako odigrao značajnu ulogu u popunjavanju fondova narodnih knjižnica. Ne znamo ipak da li je to razlog za nezadovoljstvo, ili razlog više za nezadovoljstvo zbog njegova provođenja.

Vjerojatno je da, zbog svih uočenih problema, stimuliranje nakladništva otkupom kako je bio organiziran, nije zadovoljilo ni nakladnike ni narodne knjižnice, a ni stručne službe Ministarstva kulture.

Svi profesionalni, knjižničarski prigovori takvu načinu nabave građe u narodnim knjižnicama,

snažan su argument protiv otkupa. Međutim, stvarno stanje u mnogim knjižnicama pokazuje da, na žalost, bez otkupa Ministarstva kulture u protekloj 1998. godini (vrlo je vjerojatno da je takvo stanje i u 1999. godini) ne bi bilo novih knjiga ni u tako skromnim brojkama kakve su dostignute. Analiza načina nabave građe nužno je osvijetlila i način financiranja, pri čemu je ustanovljeno da osnivači, Zakonu o knjižnicama usprkos, ne ostvaruju svoju obvezu i da država, preko Ministarstva kulture, zapravo najvećim dijelom financira i nabavu građe u mnogim sredinama. Samo knjižnice čiji su osnivači, uglavnom, gradovi izdvojili veća novčana sredstva, uspjele su nabaviti veći broj knjiga, iako i on teško dostiže standarde za nabavu. Razloge takvu ponašanju lokalne samouprave vjerojatno treba tražiti i u visini novčanih sredstava koje imaju na raspolaganju, iako je neprijeporna činjenica da se za kulturu, pa time i za nabavu knjižnične građe, uglavnom najmanje izdvaja u godišnjim proračunima.

Mogli bismo se stoga zapitati da li je prosvjed knjižničara protiv (tako organizirana) otkupa opravdan.

Držimo da jest jer je i analizom ustanovljeno dvoje - u onim sredinama (Grad Zagreb) gdje je otkup bio brojčano manji i nije znatnije utjecao na nabavu, donio je previše dodatnih troškova, tehničkih problema i administriranja. U onim pak sredinama, gdje je činio gotovo polovicu nabavljenih svezaka, bitno je utjecao na formiranje zbirke bez utjecaja knjižnice i stručnog osoblja.

Ujedno, osvijetlio je probleme netransparentnosti i kriterija, i podataka, osobito sredstava, ograničio samostalnost odabira knjiga za nabavu, a ujedno, posredno, umanjio i profesionalnu odgovornost knjižničara za izgradnju zbirke.

Osnovna načela što ih čine stručnost, samostalnost rada i profesionalna odgovornost temeljna su za svaki rad narodnih knjižnica od kojih se ne smije odstupati bez obzira na prepreke u praksi: zalaganje za potpunu stručnu osposobljenost knjižničara, potpunu samostalnost za obavljanje svih poslova na temeljima profesionalizma, a onda, dakako, i potpunu odgovornost za obavljeni posao, pa tako i odgovornost za samostalno i stručno formiranje zbirke.

BILJEŠKE:

¹U čl. 19. propisuju se omjeri beletristike, znanstvene i popularno-znanstvene literature, literature za djecu i priručne literature, ovisno o tome radi li se o županijskoj, odnosno gradskoj ili općinskoj narodnoj knjižnici. Standardi za narodne knjižnice. // Narodne novine 58(9. lipnja 1999).

² Stavak 2 članka 37. Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 105 (9. listopada 1997).

³ Zanimljivo je istaknuti da dotadašnji standardi za narodne knjižnice, a budući da Hrvatska nije imala republičke standarde za nju su do 1990. godine vrijedile odredbe Minimuma jugoslavenskih standarda za narodne knjižnice iz 1973. godine (vidi Vjesnik bibliotekara Hrvatske 22, 1/4(1976), 108-112) uopće ne navode oblike nabave u narodnim knjižnicama. Također ih posebno ne spominju ni IFLA-ina standardi za narodne knjižnice: Standards for public libraries, 2nd ed., München, 1977. i Guidelines for public libraries, München, 1986., a svi su izgledi, prema nacrtu koji je stavljen na raspravu, da se tim pitanjima neće baviti ni IFLA-ino obnovljeno izdanje. To samo znači da se smatra kako oblici nabave u narodnim knjižnicama ne izlaze iz okvira propisanih općom teorijskom literaturom.

⁴ U zadnje smo vrijeme pojam otkupa vezali npr. uz kupnju stanova od države, prije češće uz državni otkup žitarica ili šećerne repe. Kada je riječ o knjigama, mogli bismo lakše otkup vezati uz npr. pomoć države da za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu kupi u inozemstvu kakvu rijetku antik-varnu knjigu. Zanimljiva su značenja koja nude hrvatski rječnici. Anićev Rječnik hrvatskoga jezika (Zagreb : Novi Liber, 1994.) kaže: otkup m 1. ugovorom utvrđen iznos kojim se što otkupljuje, kojim što mijenja vlasnika 2. preuzimanje viška poljoprivrednih proizvoda uz garantiranu novčanu naknadu. Još su zanimljivija značenja koja nudi Akademijin rječnik: 1. otkup - a) radnja, kojom tko

šta otkupljuje, iskupljuje, b) novci ili drugo blago, kojim se tko ili što otkupljuje, iskupljuje (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1924-1927. Sv. 9.).

⁵ Tako, npr. u br. 4 iz 1999. godine časopisa *Scandinavian Public Library Quarterly* čitamo dva zanimljiva teksta koja obrađuju pitanja dodatnoga državnog financiranja nakladništva u Švedskoj (zemlji u kojoj je knjiga na slobodnom tržištu s porezom na dodanu vrijednost najvišim u Europi, od 25 posto) i u Norveškoj. Sudeći prema tvrdnjama u tim tekstovima, radi se o uspješnim projektima koji teku na zadovoljstvo i države i nakladnika a i knjižnica, a usmjereni su na područja koja su prepoznata kao deficitarna. Riječ je o dječjoj književnosti općenito, s naglaskom zadnjih godina na dječju nepripovjednu prozu (Norveška) ili na odabranu literaturu, također uz ostalo i dječju literaturu (Švedska). Rečeno je da je takva potpora simboličan čin za velike izdavače, ali je veoma važna malima. Pritom je važno istaknuti da je riječ u svakoj od tih zemalja o otprilike 1500 do 2000 primjeraka tako potpomognutog naslova, koji završavaju u svakoj narodnoj knjižnici, a u Norveškoj su time obuhvaćene i školske knjižnice. U Švedskoj su takvom državnim potporom obuhvaćene i knjižare, jer je uočeno da su slabo razvijene i neravnomjerno raspoređene u zemlji, a pokušava se, kao bitan element, unaprijediti i izdavačka i knjižarska evidencija i statistika te kataložna prodaja knjiga. Ne treba ni spominjati da su javno objavljeni troškovi takvih projekata, kako onih u protekloj godini, tako i onih koji se planiraju u 2000. (Taga, A.; E. Oymo. Has the state purchasing scheme resulted in better non-fiction books for children? // *Scandinavian Public Library Quarterly* 32, 4 (1999), 15-18 i Thomas, B. Literature policy in Sweden. // *Scandinavian Public Library Quarterly* 32,4(1999), 26-27.

⁶ Na okruglom stolu održanom u obliku videokonferencije u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u povodu Dana hrvatske knjige 22. travnja 1999. pod naslovom *Hrvatska knjiga danas - od nakladnika do čitatelja*, među ostalim je raspravama posebno zapaženo istupanje nakladnika nezadovoljnih rezultatima otkupa.

⁷ Vidi HBD novosti, br. 11 (srpanj 1998), str. 2. U rubrici *Razgovarali smo*. predsjednik Povjerenstva za nakladništvo i otkup knjiga, akademik S. Mihalić nije odgovorio na pitanja glavne urednice A. Horvat o radu Povjerenstva, koja su se ticala, među ostalima, i kriterija odabira te izbora knjiga za narodne knjižnice. Pitanja su bila postavljena još u trenutku kad je Povjerenstvo tek počelo raditi i uredništvo je željelo razjasniti mnoge nejasnoće vezane uz tako organiziran otkup, a ujedno i prosvjedovati zbog izostavljanja knjižničara iz tog rada, te upozoriti da takav način nabave nije pogodan za sve knjižnice.

⁸ Prema podacima Odjela za nakladništvo i knjižnice Ministarstva kulture, u 1998. godini otkupljeno je 1.097 naslova. Za njihov otkup, koji je raspačan narodnim knjižnicama, utrošeno je 15,811.466 kuna, a knjižnicama je u 1998. godini, prema uobičajenim kriterijima izravno raspodijeljeno 13,136.000 kuna. U 1999. godini otkupljeno je 719 naslova, za što je utrošeno 11,117.160 kuna, a knjižnicama je izravno raspodijeljeno 12,983.600 kuna.

⁹ Podaci su dobiveni na osnovi *Anketnog upitnika o radu narodnih knjižnica za 1998. godinu*. Riječ je o redovnoj godišnjoj anketi koju MS KGZ-a provodi u svim knjižnicama na području svoje matičnosti iako, na žalost, neke odgovore ne uspijeva na vrijeme dobiti. Sve brojčane pokazatelje i o broju knjiga i o novčanim sredstvima dale su same knjižnice i njihova vjerodostojnost nije posebno, za ovaj tekst, provjeravana. Zbog različitih okolnosti (nedovoljan ili nedovoljno stručno osposobljen broj djelatnika, kada se pitanja tiču stručnih pokazatelja, ili nedostupnost podataka, kada je riječ o financijskim sredstvima), a možda i zbog nejasnoća u pitanjima, događale su se ponekad nepreciznosti u odgovorima. Držimo, međutim, da takve manjkavosti ne umanjuju rezultate analiza koje na osnovi tih pokazatelja dobivamo. Dapače, u nekim slučajevima upućuju nas na nove probleme koje trebamo analizirati ili istražiti. Kad je riječ o broju knjiga koje su nabavljene u jednoj godini, treba spomenuti da se podaci odnose isključivo na primljene i obrađene knjige u toj godini. Budući da su paketi s otkupima knjiga često kasnili, mnoge su knjige, otkupljene u 1998. godini,

pristigle u knjižnice u 1999. godini. Isto se može dogoditi i s kupljenim knjigama, ako su kupljene krajem godine, pa su računi stigli u idućoj godini kada su prinove bile unijete u inventarne knjige i stručno obrađene. No držimo da takvi pomaci ne utječu na zaključke dobivene ovom analizom.

¹⁰Na koordiniranoj nabavi knjižničari koji rade u službama ili na poslovima nabave narodnih knjižnica analizirali su i novčana sredstva dodijeljena narodnim knjižnicama za nabavu građe i otkup gradskog Ureda za kulturu i upućivali Uredu nekoliko prosvjednih pisama, ali bez većih rezultata. Kada je riječ o otkupu, isticali su da je otkup gradskog Ureda za kulturu nekvalitetan u odabiru naslova, veći u broju primjeraka, uključivao je građu koju narodne knjižnice ne nabavljaju (npr. osnovnoškolske udžbenike, pojedinačne brojeve časopisa u velikom broju primjeraka, velik broj primjeraka naslova samo jednog nakladnika, neprimjeren broj videokaseta itd.) Dopis s takvim argumentima poslan je u travnju 1998. godine gradskom Uredu za kulturu i na njega je stigao odgovor kojim se uvažavaju argumenti knjižničara, navodi da je do takvih otkupa došlo zbog nekih drugih obveza Ureda, a da se više neće u tom obliku ponavljati. Međutim, slično je, iako u nešto smanjenu opsegu, otkup proveden i u 1999. godini. Sto se tiče dodijeljenih novčanih sredstava, knjižničari su prosvjedovali zbog smanjivanja iznosa iz godine u godinu. Rezultat je takvih prosvjeda, argumentiran i podacima o smanjenoj nabavi, bio da je Ured za kulturu tražio od Matične službe i pojedinih ravnatelja da se i od Ministarstva kulture za narodne knjižnice. Grada Zagreba zatraže sredstva u omjeru 1:1, pa će se tako nadoknaditi smanjenje ukupnih sredstava za nabavu.

¹¹Kada se govori o otkupljenih 250 primjeraka, 150 primjeraka itd., riječ je o broju primjeraka koji su otkupljeni za cijelu Hrvatsku. Matična je služba KGZ-a od toga dobila za narodne knjižnice Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske i Zagrebačke županije 51 primjerak (od 250), 26 (od 150), 14 (od 100) i 1 (od 50). Prema broju primjeraka koji su pristizali (a i prema popisima iz 1999. godine koji su pomogli da se dobije točniji uvid), bilo je vidljivo da je najmanje naslova otkupljivano u 50, a zatim u 250 primjeraka. Bila bi zanimljiva analiza stručne službe Ministarstva koja bi pokazala koji je broj naslova otkupljen u pojedinom broju primjeraka. Za 1999. godinu to je moguće ustanoviti na osnovi pristiglih popisa, a u 1998. godini to je vidljivo samo na osnovi pristiglih primjeraka.

¹²Narodne knjižnice Krapinsko-zagorske županije su: Knjižnica i čitaonica Bedekovčina, Pučko otvoreno učilište Donja Stubica - Knjižnica, Humsko kulturno središte - Knjižnica, Gradska knjižnica i čitaonica "Antun Mihanović" Klanjec koja je 1998. godine još u sastavu Otvorenog sveučilišta, Pučko otvoreno učilište Krapina - Gradska knjižnica, Knjižnica Krapinske Toplice, Općinska knjižnica i čitaonica Marija Bistrica, Otvoreno sveučilište Oroslavje - Knjižnica, Pregradsko kulturno središte - Knjižnica, Općinska knjižnica i čitaonica Sveti Križ Začretje, Knjižnica i čitaonica Veliko Trgovišće, Gradska knjižnica Ksavera Šandora Gjalskoga Zabok, Pučko otvoreno učilište dr. Jurja Žerjavića Zlatar - Gradska knjižnica.

Narodne knjižnice u Zagrebačkoj županiji su: Pučko otvoreno učilište Dugo Selo - Gradska knjižnica, Narodno sveučilište Ivanić Grad - Knjižnica i čitaonica, Knjižnica i čitaonica Kloštar Ivanić, Centar za kulturu Križ - Knjižnica, Centar za kulturu Jastrebarsko - Knjižnica i čitaonica, Gradska knjižnica Samobor, Gradska knjižnica i Knjižnica Galženica Velika Gorica koje su 1998. godine u sastavu Narodnog sveučilišta, Pučko otvoreno učilište Vrbovec - Knjižnica i čitaonica, Pučko otvoreno učilište Zelina - Knjižnica i čitaonica i Knjižnica Ante Kovačića u Zaprešiću, koja je u sklopu Knjižnica grada Zagreba i njezini podaci nisu posebno iskazivani u ovoj analizi u sklopu knjižnica Zagrebačke županije.

¹³Ministarstvo kulture dodjeljuje pojedinim knjižnicama namjenska sredstva za nabavu građe uz posebno potpisan ugovor iz kojega je vidljivo da se osnivač knjižnice obvezao osigurati sredstva "u najmanje jednakom iznosu". Knjižnice koje nemaju dokumentaciju iz koje je razvidno da je osnivač (gradska ili općinska uprava) osigurao svoja sredstva, ne mogu računati ni na sredstva Ministarstva kulture. Time je posredno izvršen kontrolni pritisak na lokalnu samoupravu da ispune svoju za konsku obvezu financiranja knjižnice. Međutim, mnoge lokalne vlasti potpišu ugovore, a naknadno izvještavaju Ministarstvo o "objektivnim smetnjama tijekom realizacije programa", tako da mnoge knjižnice kupuju knjige samo sredstvima Ministarstva. Otkup knjiga jedina je nabava ako osnivač

nije ni potpisao ugovor s Ministarstvom (a takvih je, na žalost, slučajeva bilo među knjižnicama koje nisu ni poslale ispunjene anketne upitnike).

¹⁴Zanimljivo je da su knjižnice u obje županije različito iskazale dobivena novčana sredstva, što govori o tome da im ispunjavanje tih podataka predstavlja probleme (npr. iako je iz ureda Zagrebačke županije stigla informacija o jednakom financiranju svih knjižnica, to nije tako iskazano u ispunjenim anketama knjižnica), vjerojatno zbog slaba uvida u pravo financijsko stanje u svim onim knjižnicama koje djeluju u sastavu drugih institucija - centara za kulturu, narodnih učilišta i sl.

¹⁵U ovim se podacima, što nije posebno isticano, iskazani omjeri knjiga/stanovnik odnose na knjižnu gradu samo u narodnim knjižnicama, a ne i onu u ostalim vrstama knjižnica u pojedinim općinama, gradovima i županijama (npr. u školskim ili eventualno specijalnim knjižnicama).